

НЕОБЈАВЉЕНА УНИКАТНА ВРСТА СРПСКОГ
СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА СА КРАЉЕМ НА
ПРЕСТОЛУ СА ЛАВЉИМ ГЛАВАМА

ЖЕЉКО КНЕЖЕВИЋ

Ново откриће нове врсте српског средњовековног новца

Жељко Кнежевић, нумизматичар и колекционар српског средњовековног новца

АПСТРАКТ

Рад оригинално објављен од Едмонтон Нумизматичког Друштва у канадском часопису The Planchet V70 No 07 12 децембра 2023. године.

Ово је једина позната врста српског краља Стефана Твртка I, владара средњовековне краљевине Босне, где владар седи на престолу и држи жезло и перо за писање на аверсу а Исус седи на престолу на реверсу. Кована између крунисања за краља 1377. године и преузимања власти над градом Котором 1385. године. Бан Стефан Твртко I је прво владао бановином Босном од 1353. до 1377. године, а од 1377. до 1391. године Твртко влада као краљ краљевине Босне која није укључивала само Босну као бановина него и делове бившег српског царства, Рашке, Западних Страна и Приморја. Град Котор где је Твртко такође касније ковао новац од 1385. године је у приморском делу нове краљевине.

Ову нову врсту ћемо упореди са осталим познатим издањима царева и краљева Српског царства, краљевине Угарске, краљевине Босне и Републике Венеције у периоду од 74 године од 1346. до 1420. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Србија, Босна, Котор, Стефан Твртко I, средњи век, новац

Недавном аквизицијом дошао сам у посед једног до сада необјављеног примерка српског средњовековног новца, (Слика 1 и 16) , који је претходни власник, приписао бану Стефану II Котроманићу. Опредељивање овог примерка новца, од стране претходног власника, Бану Стефану II Котроманићу сматрам мање или више упитним.

Такође сматрам упитним мишљење двојице нумизматичара да се овде ради о новцу цара Стефана Душана. Сав царски новац цара Стефана Душана и његовог сина цара Уроша са лавовима сличног дизајна су стилски другачији и имају титулу ИМПЕРАТОР на аверсу. На овом новцу са десне стране се назире латинска слова BOS што једино може бити Босна.

Постоје 4 државе и 5 владара који су ковали сличну врсту:

ДРЖАВЕ

1. Српско Царство 1346-1371
2. Краљевина Угарска 1370-1382
3. Краљевина Босна 1377-1391
4. Млетачка Република 1391-1420

ВЛАДАРИ И ИЗДАЊА НОВЦА

1. Српски цар Стефан Душан , рашко издање 1346-1355
2. Српски цар Стефан Душан, которско издање 1346-1355
3. Српски цар Урош, улцињско издање 1355-1371
4. Српски цар Урош, которско издање 1355-1371
5. Угарски краљ Лајош , I которско издање 1370-1382
6. Српски краљ Стефан Твртко I, босанско издање 1377-1385
7. Српски краљ Стефан Твртко I, которско издање 1385-1391
8. Град Котор самостално издање под заштитом Млетачке Републике 1391-1420

(Слика 1) Једини пример са Исусом како седи на престолу, кован изван града Котора. Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1391, кован 1377-1385, Кнежевић 435.

ДА ЛИ ЈЕ ОВО КОВАНИЦА БАНА СТЕФАНА II КОТРОМАНИЋА?

Бан Стефан II Котроманић 1322-1353, је био савременик краља Стефана Душана 1331-1346 и касније цара Стефана Душана 1346-1355. Да ли је ово његов новац? Постоји неколико проблема са овом хипотезом.

Прво, бан Стефан II Котроманић нема ниједну своју врсту са рачвастом круном Немањића, него са округлом круном бана. Босна је за време његове владавине била бановина под протекторатом Угарске, а не самостална краљевина!

Бан Твртко је много касније 1377. године крунисан за краља Срба Рашке, Босне, Западних Страна и Приморја користећи српску краљевску рачвасту круну Немањића. Краљ Стефан Душан је последњи користио ту круну до 1346. године када је крунисан за цара Срба, Грка и Бугара, а затим је ова рачваста отворена круна замењена царском полуокружном затвореном круном. Бан Стефан II Котроманић никада није преузео и користио круну Стефана Душана после 1346. године! То једноставно није могуће јер није био краљ нити имао такав однос са Србијом, чак је био и у оружаном сукобу са Душаном.

Друго, иако је бан Стефан II Котроманић имитирао врсте Стефана Душана као на пример кацига и штит (Слика 2) и владар на престолу са мачем на крилу (Слика 3 и 4) врсте, он се у то време не би усудио да себе представи са Српским краљевским симболима као крунисаног краља који седи на престолу са лављим главама како држи жезло са љиљаном на врху, баш као његов моћни сусед.

(Слика 2) Бан Стефан II Котроманић кацига и штит врста по узору на новац краља Стефана Душана, Кнежевић 429.

(Слика 3) Бан Стефан II Котроманић владар на престолу са мачем на крилу врста по узору на новац краља Стефана Душана и јасно видљива полуокругла затворена круна бана, Кнежевић 430.

(Слика 4) Бан Стефан II Котроманић владар на престолу са мачем на крилу врста по узору на новац краља Стефана Душана и јасно видљива полуокругла затворена круна бана, Кнежевић 431.

ДА ЛИ ЈЕ ОВО КОВАНИЦА КРАЉА СТЕФАНА ТВРТКА I КОТРОМАНИЋА?

Постоји јако пуно аргумената да јесте!

Твртко је као бан такође на новцу имао врсте са полуокруглом затвореноом круном бана (Слика 5) и врсте без круне, као и бан Стефан II Котроманић, све до 1377. године. када је постао краљ. Тек након што је постао краљ на Твртковом новцу појавила се рачваста отворена круна Немањића.

(Слика 5) Бан Твртко владар на престолу са мачем на крилу врста по узору на новац краља Стефана Душана и јасно видљива полуокругла затворена круна бана, Кнежевић 433.

Постоје 2 врсте где је Твртко као краљ приказан како седи на престолу, једна је са лављим главама на престолу, а једна је без.

Прва врста је са Исусом како стоји на реверсу највероватније кована између 1377. и 1385. године пре него што је преузео контролу над градом Котором.

Друга врста је которска врста без лављи глава на престолу са светим Трифуном како стоји на реверсу кована између 1385. и 1391. године након што је преузео контролу над градом Котором.

Ова нова врста је трећа до сада непозната и уникатна врста са лављим главама на престолу на аверсу, сада једини познати примерак краља Стефана Твртка I са Исусом како седи на престолу на реверсу, једини други познати примерак кован изван града Котора између 1377. и 1385. године и једини комад којег имамо на слици високе резолуције јер постоји само цртеж другог комада, Јов 51 4 (1) и Ренђео Р 865 (2). (Слика 6)

Могуће је да је Твртко који је као бан ковао имитације Душановог новца као на пример врста владара како седи на престолу са мачем преко крила, такође ковао ову нову врсту по узору на раније Душанове и Урошеве которске комаде са владарем како седи на престолу са лављим главама пре него што је преузео Котор 1385. године. Исту врсту кује и Угарски краљ Лајош I, Твртков савременик, у Котору између 1370 и 1382. године. После преузимања власти над Котором 1385. године Твртко кује врсту без лављих глава тако да је ова нова врста последња врста кована са лављим главама на престолу.

ОПИС НА НОВЦУ

Разликујемо три различита реверса и описа на новцу.

Реверс:

Исус седи на престолу
Исус стоји окружен бисерима
Свети Трифун стоји окружен бисерима

Опис на аверсу:

T • RX • RA • BOS • STEPPIVS (ТВРТКО КРАЉ РАШКЕ И БОСНЕ СТЕФАН)
T : REX : BOS NE : ☩ : RASIE (ТВРТКО КРАЉ БОСНЕ И РАШКЕ)
STEPHOS : RA SIE : ☩ : BO : T : REX (СТЕФАН РАШКЕ И БОСНЕ ТВРТКО КРАЉ)

Ова врста са Исусом како седи на престолу на реверсу са необичним високим престолом и луком који иде иза ореола, са грчким иницијалима: IC XC (на грчком: Ιησους Χριστος - Исус Христос) изнад, има латински опис на аверсу: ??? BOS • STEPPIVS (??? БОСНЕ СТЕФАН). Има довољно места за још 4-5 слова да би могло да се чита T • RX • RA • BOS • STEPPIVS (ТВРТКО КРАЉ РАШКЕ И БОСНЕ СТЕФАН).

Врста са Исусом како стоји на реверсу има латински опис на аверсу: T : REX : BOS NE : ☩ : RASIE (ТВРТКО КРАЉ БОСНЕ И РАШКЕ).

Которска врста са светим Трифуном како стоји на реверсу има латински опис на аверсу: STEPHOS : RA SIE : ☩ : BO : T : REX (СТЕФАН РАШКЕ И БОСНЕ ТВРТКО КРАЉ)

Јовановић тврди да слово Т у опису означава јужну приморску област звану Травунија. Јов 25 13.2 страна 137.

(Слика 6) Познате три врсте краљ како седи на престолу са лављим главама српског краља Стефана Твртка I. Са лева на десно: Исус седи на престолу, Исус стоји и которска ковница Свети Трифун стоји на реверсу. Кнежевић 435, Јовановић каталог Јов 51 4 (1) и Ренђео Р 865 (2) и приватна збирка.

На свим издањима града Котора са владарем како седи на престолу са и без лављих глава, под Србијом, Угарском, Босном и Венецијом, на реверсу стоји Свети Трифун. Једино је краљ Стефан Твртко I имао овакав новац са Исусом како стоји окружен бисерима и како седи на престолу на реверсу.

Ова нова врста је једина позната врста са Исусом како седи на престолу на реверсу и владаром како држи жезло и перо за писање на аверсу које изгледа као кратко копље, жезло са љиљаном на врху је у десној руци, а перо у левој руци са врхом окренутом надоле. Лице веома личи на примерке цара Уроша града Котора и града Улциња (Слика 7 и 8) што је јака индикација да је краљ Стефан Твртко I ковао ово издање између почетка своје владавине као краљ 1377. године, 6 година после смрти цара Уроша, до преузимања града Котор 1385. године. Његова каснија которска издања датирају између 1385-1391. године када је град био под његовом влашћу али су искључиво без лављих глава на престолу.

(Слика 7) Упоредба нове врсте краља Стефана Твртка I са издањем града Улциња фолар врсте цара Уроша 1355-1371 са лавовима са стране. Занимљиве сличности лица и линија браде. Кнежевић 435, Јовановић каталог Јов 27 1 (1) и приватна збирка.

(Слика 8) Упоредба нове врсте краља Стефана Твртка I са издањем града Улциња фолар врсте цара Уроша 1355-1371 са лавовима са стране. Занимљиве сличности лица и линија браде.
Кнежевић збирка, Јовановић каталог Јов 27 1 (1) и приватна збирка.

Ово је веома ретка, уникатна и једина позната врста краља Стефана Твртка I са Исусом како седи на престолу на реверсу. Једина друга врста изван которских издања је цртеж са Исусом како стоји на реверсу (Слика 9) коју је објавио Јовановић под референцом Јов 51 4 (1) и Ренђео Р 865 (2). Опис је такође другачији. Цртежи су без Стефан титуле у опису.

(Слика 9) Упоредба са цртежом једине познате некторске врсте краља Стефана Твртка I, али без титуле Стефан у опису. Кнежевић 435, Јовановић каталог Јов 51 4 (1) и Ренђео Р 865 (2).

ПЕРО ЗА ПИСАЊЕ

Након смрти краља Стефана Твртка I 1391. године, Котор је постао потпуно независан, али је затражио заштиту од Млетачке Републике због сталне османске опасности. Град је званично признао суверенитет Венецијанске Републике 1420. године.

Веома је занимљиво приметити да сви примерци имају владара како у десној руци држи жезло са љиљаном на врху, српским краљевским симболом, а у левој руци држи глобус са крстом на врху, осим два позната комада.

Један је ова нова врста где владар у десној руци држи исто жезло са љиљаном на врху али у левој руци држи перо за писање са врхом окренутим надоле, симбол краља као законодавца. Поставља се питање, ако је Твртко на овом новцу приказан како држи перо у левој руци, да ли је писао левом руком?

Други је издање самосталног града Котора под заштитом Венеције 1391-1420, где свети Марко држи исто перо са врхом окренутим надоле, али у својој десној руци. Опис на аверсу је: S MARCVS VENETVS (СВЕТИ МАРКО ВЕНЕЦИЈАНСКИ). Референце су Јов 25 17 (1) и Д 8.1.1-2 (3), према Јовановићу постоји седам регистрованих примерака. (Слика 10).

(Слика 10) Упоредба нове врсте краља Стефана Твртка I са самосталним издањем града Котора под заштитом Венеције 1391-1420 са приказом светог Марка како седи на престолу и држи исто перо за писање са врхом такође окренутим надоле само га држи другом руком. Кнежевић 435, Јовановић каталог Јов 25 17 (1).

Исто перо са врхом окренутим надоле у руци владара на издању под млетачким протекторатом веома је јак показатељ да је ову нову врсту ковао нико други него српски краљ Стефан Твртко I. Вероватније је да би самостални Котор за свој нови независни град ковао новац по узору на краља Стефана Твртка I него на неко давно издање бана Стефана II Котроманића који је умро 1353. године, 38 година раније.

То значи да је краљ Стефан Твртко I ковао сличне врсте са Исусом како седи на престолу, Исусом како стоји на реверсу, ковани изван града Котора и Светим Трифуном како стоји на реверсу, кован у граду Котору. Ковање са Исусом мора да је било веома мало јер их данас нема много, само 2, тако да су много ређи од которских издања са Светим Трифуном како стоји на реверсу. Док у каталогу Мирослава Јовановића постоји само један цртеж Исуса како стоји на реверсу, Јовановић (1) је објавио 3 которска примерка са Светим Трифуном како стоји на реверсу тврдећи да је укупно 20 регистрованих примерака. Добринић (3) је у својој књизи "Каталог Приморских Средњовековних Градова" на страни 30 и 31 навео листу 39 примерака, а Димитријевић (4) је објавио још 3 примерка у својој књизи "Каталог Српског Средњовековног Новца" на страни 451 и 452, референца Д 374.

Такође је интересно да на которским комадима цара Стефана Душана, цара Уроша, краља Лајоша I, краља Стефана Твртка I и на комадима независног града Котора под заштитом Венеције, на свим издањима града Котора од 1346. до 1320. године, Свети Трифун држи перо за писање. (Слика 12, 13, 14, 17 и 19)

ДА ЛИ ЈЕ ОВО НОВАЦ КРАЉА КОНСТАНТИНА БАЛШИЋА?

Константин Балшић је био српски племић из династије Балшића и син Ђурђа I и Теодоре Дејановић. После очеве смрти 1378. године и смрти стрица Балше II 1385. године, власт је преузео његов брат од стрица, Ђурађ II, док је Константин владао над простором између реке Бојане и Дрима. Влада Кројом од 1394. године и проширује своју власт на Дањ и околину. После неуспешног покушаја заузимања Драча, по одлуци млетачког суда у Драчу 1402. године, бива погубљен.

На једином познатом новцу Константина латински опис на аверсу пише: D : REX COST ANTINVS (ГОСПОДИН КРАЉ КОНСТАНТИН), а на реверсу: . S : STEFANV : . SCVTARI : (СВЕТИ СТЕФАН СКАДАР). По опису је јасно да ово не може бити новац Константина Балшића јер његов новац носи његово пуно име. (Слика 18)

ДА ЛИ ЈЕ ОВО НОВАЦ КРАЉА СТЕФАНА ДАБИШЕ?

Једини други потенцијални кандидат за ову нову врсту могао би бити краљ Стефан Дабиша 1391-1395 који је постао краљ након смрти краља Стефана Твртка I. Ако је то тачно онда би овај новчић био заиста редак и тек други познати новац који је овај краљ ковао за који се зна да постоји.

Ову нову врсту краљ Стефан Дабиша је могао ковати након Тврткове смрти у том прелазном периоду од Котора под влашћу Краљевине Босне до потпуно самосталног града и каснијег тражења подршке и заштите Млетачке Републике.

На оловном печату Музеја Тешањ (5) у „Средњовековним повељама и печатима босанских владара и великаша“ на страни 9, као и на једином његовом познатом новцу, краљ Стефан Дабиша седи на престолу, држи жезло са љиљаном на врхом у десној руци и глобус са крстом у левој руци. Носи дугу косу и браду и Немањићку рачвасту затворену краљевску круну. Једини објављени новац краља Стефана Дабише објавио је Јовановић (1) под референцом Јов 52 1, страна 253 са латинским описом: • ST • DLABISA • R • BOSNE • ERASIE • (СТЕФАН ДАБИША КРАЉ БОСНЕ И РАШКЕ). (Слика 11 и 20)

Међутим, мислим да је мање вероватно да је краљ Стефан Дабиша ковао ову нову врсту из једноставног разлога да би он користио своје лично име као што то његов новац показује.

(Слика 11) Упоредба нове врсте краља Стефана Твртка I са јединим познатим примерком краља Стефана Дабише. Кнежевић 435, Јовановић каталог Јов 52 1 (1).

ЗАКЉУЧАК

Врсте са лављим главама на престолу ковао је први српски цар Стефан Душан у граду Котору између 1346. и 1355. године. Његов син, други српски цар Урош, такође је ковао сличну врсту у граду Котору током своје владавине између 1355. и 1370. године. Након што је Угарска преузела град Котор, а краљ Лајош I владао између 1370. и 1382. године, кована је слична врста. У исто време у Краљевини Босни наша нова врста је кована за време краља Стефана Твртка I између 1377. и 1385. године. Све ове врсте имају лавље главе на престолу.

Следеће сличне врсте, али без лављих глава, коване су за време владавине краља Стефана Твртка I у граду Котору између 1385. и 1391. године и граду Котору током самосталног периода и касније под заштитом Венеције између 1391. и 1420. године.

Ова врста не може припадати цару Стефану Душану нити цару Урошу јер је стилски другачија и они имају царску титулу ИМПЕРАТОР на новцу. Не може бити ни новац бана Стефана II Котроманића јер он није имао титулу краља нити је Босна у његово време била краљевина него бановина. Не може бити угарски новац јер се ниједан њихов владар у то време није звао Стефан. Није ни краљ Константин Балшић нити краљ Стефан Дабиша јер би они користили своје лично име. Венеција би сигурно на новцу имала свога заштитника Светог Марка.

Укратко, упоредба са другим познатим врстама са лављим главама на престолу и сличним врстама које су ковале 4 различите државе, а посебно град Котор под млетачким протекторатом на којој Свети Марко такође држи исто перо за писање, указује да је ова новооткривена и уникатна врста морала бити кована од краља Стефана Твртка I у периоду који је претходио преузимању града Котора 1385. године и коришћен пре него што је Котор постао самосталан и касније био званично под заштитом Републике Венеције.

(Слика 12) Српски цар Стефан Душан 1346-1355, Которско ковање, Загорац збирка

(Слика 13) Српски цар Урош 1355-1371, Которско ковање, Кнежевић 454.

(Слика 14) Угарски краљ Луј I или Лудовик I 1342-1382, Которско ковање 1370-1382, Јовановић каталог Јов 25 11.3 (1).

(Слика 15) Једини примерак са Исусом како стоји кован изван града Котора. Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1391, кован вероватно 1377-1385, Јовановић каталог Јов 51 4 (1) и Ренђео Р 865 (2)

(Слика 16) Једини познати пример са Исусом како седи на престолу, кован изван града Котора. Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1391, кован 1377-1385, Кнежевић 435.

(Слика 17) Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1391, Которско ковање 1385-1391, приватна збирка

(Слика 18) Град Скадар. Српски краљ Константина 1377-1402, Димитријевић каталог Д 384.

(Слика 19) Град Котор самостално издање под заштитом Венеције 1391-1420, Јовановић каталог Јов 25 17 (1).

(Слика 20) Једини познати пример српског краља Стефана Дабише 1391-1395, Јовановић каталог Јов 52 1 (1).

(Слика 21) Упоредба нове врсте краља Стефана Твртка I, Кнежевић 435, са царем Урошем 1355-1371 Которско ковање из каталога Јовановића Јов 25 6.1 (1) и Кнежевић 454, слична лица и иста немањићка рачваста круна.

(Слика 22) Идеја о ковању где владар седи на лављим главама можда потиче од раније врсте цара Душана и крунидбене врсте где цар стоји на јастуку са лављим главама. Приватна збирка, Кнежевић 156, приватна збирка и Јовановић каталог Јов 11 9.3 (1).

(Слика 23) Аверс са лева на десно: 1. Српски цар Стефан Душан 1346-1355, Рашко ковање и 2. которско ковање, 3. Српски цар Урош 1355-1371, Улцињ ковање и 4. которско ковање, 5. Угарски краљ Лајош I 1370-1382, Котор ковање, 6. Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1385, Босанско ковање, 7. Босанско ковање, 8. 1385-1391 Которско ковање и 9. ковање града Котора самостално издање под заштитом Венеције 1391-1420.

(Слика 24) Реверс са лево на десно: 1. Српски цар Стефан Душан 1346-1355, Рашко ковање Исус стоји и 2. которско ковање Свети Трифун стоји, 3. Српски цар Урош 1355-1371, Улцињ ковање Марија стоји и 4. которско ковање Свети Трифун стоји, 5. Угарски краљ Лајош I 1370-1382, Которско ковање Свети Трифун стоји, 6. Српски краљ Стефан Твртко I 1377-1385, босанско ковање Исус стоји, 7. Босанско ковање Исус седи на престолу, 8. 1385-1391, которско ковање Свети Трифун стоји и 9. которско ковање самостално издања под заштитом Венеције 1391-1420 Свети Трифун стоји.

(Слика 25) Аверс са лева на десно: 1. Босанско ковање Српског краља Стефана Твртка I 1377-1385, 2. Ковање града Котора самостално издање под заштитом Венеције 1391-1420, 3. Ковање града Скадра Српског краља Константина Балшића, 1377-1402 и 4. Босанско ковање Српског краља Стефана Дабиче 1391-1395.

(Слика 26) Реверс са лева на десно: 1. Босанско ковање Српског краља Стефана Твртка I 1377-1385, Исус седи 2. Ковање града Котора самостално издање под заштитом Венеције 1391-1420, Свети Трифун стоји 3. Ковање града Скадра Српског краља Константина Балшића, 1377-1402, Свети Стефан стоји и 4. Босанско ковање Српског краља Стефана Дабиче 1391-1395, Исус стоји.

Литература:

1. Мирослав Јовановић каталог „Српски Средњовековни Новац“, 2012, страна 132, 135 и 141.
2. Иван Ренђео „Corpus der mittelalterlichen Munzen von Kroatian, Slavonien, Dalmatien und Bosnien GRAZ-AUSTRIA 1959.
3. Јулијан Добринић „Каталог Приморских Средњовековних Градова“ страна 30 и 31.
4. Сергије Димитријевић „Каталог Српског Средњовековног Новца“ страна 451,452 и 459.
5. Музеј Тешањ „Средњовековне повеље и печати босанских владара и великаша“ страна 9.
6. Вујадин Иванишевић “Новчарство Средњовековне Србије”.
7. <http://www.serbianmedievalcoins.com/king-tvrtko-i.php>
8. <http://www.serbianmedievalcoins.com/medieval-town-issues.php>
9. <http://www.serbianmedievalcoins.com/emperor-stefan-dusan-and-jelena.php>
10. <http://www.serbianmedievalcoins.com/emperor-uro-s-and-ana.php>